

La traducció com una experiència radical i fonamental

per Adre Marshall

Com a representant del PEN Sud-africà en aquesta conferència a Girona, primer de tot m'agradaria retre homenatge a Anthony Fleischer, president del PEN Sud-africà durant molts anys, que ens ha deixat no fa gaire.

Anthony Fleischer va ser un membre molt actiu del Comitè i va col·laborar en la redacció de l'esbós de la Declaració Universal dels Drets Lingüístics aprovada a Barcelona l'any 1996. Aquesta declaració es va resumir i publicar amb el nom de Manifest de Girona.

Com a país dotat d'onze llengües oficials, Sud-àfrica es troba en una posició privilegiada per apreciar la importància de la traducció en fer possible que un text escrit en una determinada llengua sigui accessible a d'altres grups lingüístics del país. La traducció pot contribuir, d'una manera extraordinària, a millorar la comunicació i la comprensió entre les nostres diverses comunitats lingüístiques.

Així doncs, la percepció de la traducció com una «experiència radical i fonamental» té una particular força en un país com Sud-àfrica. Això no només s'aplica a textos escrits, sinó a totes les formes de comunicació. Aquells de nosaltres que només coneixen dues o tres de les llengües oficials, estan envoltats d'altres llengües que els són totalment desconegudes. Molts sud-africans s'esforcen per «traduir» o entendre les nostres diverses llengües i han de recórrer als gestos, a les expressions facials o al «llenguatge corporal» per comunicar-se o traduir el significat d'una llengua a l'altra.

Els infants es troben en una situació encara més desafiadora. Després de Grau 3 (als nou anys), tot el material que fan servir a l'escola és en anglès. Així doncs, aquells que no tenen l'anglès com a llengua materna (la majoria) estan subjectes a la frustració d'haver de traduir mentalment la majoria del que senten a una llengua que tingui un abast més ampli. Sovint, aquest procés de traducció és incorrecte o inadequat. La majoria dels nostres professors parlen anglès com a segona llengua i, a més, les comunitats més pobres també pateixen la manca d'accés a textos en qualsevol llengua. El nombre de biblioteques és insuficient (hi ha dos mil set-cents projectes de biblioteques pendants). És fonamental que en la nova Sud-àfrica es desenvolupi la cultura de la lectura. Així doncs, primer de tot, m'agradaria parlar sobre què s'està duent a terme en aquest territori per tal de vèncer aquestes dificultats. Es tracta d'un sòlid projecte de traducció que és transcendental per a la nostra salut com a nació. Un projecte que té com a objectiu l'ús de la traducció com a camí per engrescar els infants a llegir, introduir els més petits al món de la narració (i d'aquesta manera a una món més vast d'experiències i d'interpretacions) i millorar les seves oportunitats d'accés a una bona educació.

La importància de les històries, de la literatura, sovint no s'aprecia prou. La National Book Week, a Port Elizabeth, celebrada l'any passat es va veure afectada pels atacs de bibliotecaris en vaga. Es va

impedir que escriptors africans com ara Zakes Mda i Sindiwe Magona fessin les seves intervencions i, per tant, es va negar als infants el privilegi de sentir alguns dels nostres escriptors més celebrats.

A més, si tenim en compte la relativament baixa taxa d'alfabetització de Sud-àfrica, és especialment important centrar-se en la promoció de l'alfabetització i en la transmissió de l'amor per la lectura als més joves. Els infants angloparlants poden accedir fàcilment al món dels clàssics de la literatura universal, però, en canvi, als infants que parlen una de les nostres altres llengües els és molt difícil tenir accés a la literatura en general.

Carole Bloch, directora de PRAESA (Projecte per a l'Estudi de l'Educació Alternativa a Sud-àfrica) i membre del comitè del PEN Sud-africà, ressaltava el següent: «En el Dia Internacional de la Traducció, celebrem l'incalculable paper que representa la literatura infantil en unir els infants a través de les històries. Quina esperança podríem tenir per als nostres ciutadans més joves que no fos que creixin fascinats pel tresor de les històries i anhelin accedir a l'ampli patró de la cultura mundial, del passat i del present? Les històries que han viatjat i han traspassat fronteres gràcies a la traducció ens permeten descobrir què significa ser humà, en sentit únic i compartit».

Evidentment, la història de la literatura infantil és també una història de la traducció, ja que textos per a adults es van traduir o adaptar per a audiències infantils. Les històries es van reescriure i modificar d'una manera adequada per als més petits. Per exemple, els contes de fades recollits per Perrault, explicats en francès, van ser censurats o «purificats» per als infants a l'Anglaterra victoriana.

A més de traduir històries de l'anglès, les llengües africanes i altres llengües del món, la campanya nacional Nal'ibali per a la difusió del gaudi per la lectura del projecte PRAESA té com a objectiu crear històries en diverses llengües i fer-les servir diàriament en grups de lectura. A través d'aquest procés, es pot fomentar una cultura de la lectura. El PEN Sud-africà dona suport a l'innovador projecte Nal'ibali, el qual estimula l'amor per la lectura i l'apreciació de la literatura entre els joves i els adults amb els quals passen un temps a les seves comunitats. Mitjançant la campanya Nal'ibali es creen històries bilingües que es publiquen vastament en sis províncies. Fins ara s'han traduït gairebé vuitanta històries a cinc idiomes. Perquè us feu una idea de què s'està produint, he portat una còpia del suplement de Nal'ibali que es publica de manera regular als nostres diaris dels diumenges. L'últim butlletí informatiu del PEN Internacional també inclou informació sobre el projecte Nal'ibali.

Un altre aspecte sobre la traducció a Sud-àfrica està relacionat amb traducció de treballs literaris de l'afrikaans a l'anglès i viceversa.

L'eminent poeta afrikaans Breyten Breytenbach i el jove autor africà Botha, el qual recentment ha publicat la seva primera novel·la en anglès i posteriorment l'ha traduïda ell mateix a l'afrikaans, van parlar sobre aquesta qüestió al festival literari anual de Franschhoek, que es va celebrar el maig del 2014.

Breytenbach va remarcar que «cada llengua aporta el seu propi món, la seva pròpia rellevància». Com que va haver de viure exiliat a París durant molts anys, Breytenbach va adonar-se que l'afrikaans, la seva llengua materna, representava el cordó umbilical amb el seu país. Va insistir sobre el fet que l'afrikaans sigui una llengua més concreta que l'anglès. Per exemple, la paraula anglesa «complicated» (complicat) es tradueix en afrikaans per «ingewikkeld», mot que suggereix alguna cosa embolicada, difícil de desfer. La paraula anglesa «chameleon» (camaleó) correspon al mot afrikaans «verkleurmannetjie» (desafortunadament traduït per «little man who changes colour» [homenet que canvia de color] o «trapsoetjies», «one who walks softly» [aquell qui camina de manera cautelosa]).

L'afrikaans, com a llengua criolla, «neerlandès de cuina», és una llengua simplificada (per exemple, no té passat històric). A l'hora de traduir la seva novel·la, escrita en passat en anglès, a l'afrikaans, Dominique Botha va fer servir el present, en part per donar-li més immediatesa i potser també, tal com Breytenbach va suggerir, per crear un text més eufònic mitjançant l'eliminació de la feixuga successió de «ge», «ge» que s'utilitza per reproduir el passat en afrikaans. Si una novel·la com aquesta s'hagués de traduir al francès, quin temps verbal seria més adequat? Segon Breytenbach, el present en francès potser seria poc definit; Marguerite Duras escriu en present, ja que «allò que s'evoca a les novel·les de Duras no és l'espai de la història, sinó l'espai de la ment».

Altres autors sud-africans escriuen en dues llengües o bé tradueixen les seves obres d'una llengua a l'altra, i és publiquen de manera simultània en la seva llengua materna i en anglès. Aquest és el cas d'escriptors com ara Andre Brink i Richard de Nooy. De Nooy va néixer a Sud-àfrica però viu a Amsterdam, així que va haver de desaprendre l'anglès com a llengua materna i aprendre el neerlandès. Actualment és traductor i novel·lista, i remarca que «la traducció no es realitza només d'una llengua a l'altra, sinó d'una cultura a l'altra». Nooy escriu en neerlandès i reescriu la versió anglesa sencera.

Ngugi va afirmar, a *Decolonising the Mind* (La descolonització de la ment), que «no pots fer servir la teva imaginació en anglès», però, a Kenya, la majoria d'escriptors escriuen en anglès. Per exemple, Billy Kahora, un escriptor kenyà, ha decidit escriure només en una sola llengua (en anglès) i no traduir les seves obres ell mateix. Fer servir l'anglès t'assegura una major visibilitat i una audiència més àmplia. A Kenya hi ha quaranta-dues llengües i el suahili n'és la llengua oficial. La llengua materna de Billy Kahora és el kikuyu. El 1990 va estudiar a la Universitat de Rhodes, a Grahamstown (Sud-àfrica). Kahora explica que, quan telefonava a casa, parlava amb la seva mare en kikuyu, la llengua d'ús per a les qüestions més íntimes; quan discutien sobre algun tema més formal, canviaven a l'anglès; quan la mare cridava la minyona, ho feia en suahili.

Així doncs, podem fer servir diverses llengües per a diverses situacions. Per altra banda, és important promoure l'ús i el desenvolupament de les llengües indígenes. Segons Kahora, els infants kenyans/negres estudien a escoles privades molt cares de Sud-àfrica i els pares «paguen quantitats desorbitades de diners per acabar perdent les seves llengües».

La traducció de poesia comporta uns problemes concrets. Ted Hughes, per exemple, acostumava a designar les seves traduccions com a «versions», potser per posar de manifest la diferència entre l'original i la traducció. En l'esfera de la poesia amb tots els seus subtils matisos, la «precisió» és, evidentment, un ideal esquiu i fins i tot indesitjable. No obstant això, m'agradaria fer esment, per últim, d'un àmbit en el qual, amb el nivell adequat de competències, s'hauria de poder aconseguir fàcilment la precisió en la traducció; em vull referir a la traducció de cartells de l'anglès al xosa a Ciutat del Cap.

Evidentment, hi ha certes dificultats a l'hora de traduir de l'anglès al xosa i viceversa. En primer lloc, hi ha algunes paraules que en xosa no existeixen. Per exemple, no hi ha cap paraula per designar adjectius com ara *content*, *sorprès*, *atractiu* o *estressat*, entre d'altres. Aquest fet provoca un buit conceptual. No hi ha cap paraula per designar «late» (tard), que es tradueix per «after the time» (després del temps). Si tenim en compte l'èmfasi que els anglosaxons donen a la puntualitat, això pot causar problemes (segur que tots coneixeu aquell terme que es considera ofensiu, l'anomenada «hora africana»). La conclusió de tot això podria ser que «late» (tard) és despectiu en anglès, però no en xosa.

En les llengües africanes tampoc no hi ha graus de comparació, com ara *bé*, *millor*, *el millor*; només tenim *bé* i *molt bé*. Algunes paraules no tenen antònims, per exemple, profund i no profund (no hi ha cap paraula per dir superficial); «ple», però cap paraula per expressar «buit», simplement «no ple».

Les paraules relacionades amb la salut són més complexes. En el discurs mèdic tradicional, tenim problemes de traducció. A l'hora de posar nom a les malalties no es recorre a la traducció. En comptes de dir que algú pateix VIH/SIDA, ens referim a algú que «porta una bufanda vermella». Curiosament, els africans joves sovint es queixen que «només en anglès es pot parlar de l'amor». Que potser és que termes sentimentals com ara «darling» (estimat) o «sweetheart» (amor) no existeixen en les llengües africanes?

Quant a la gramàtica, en xosa es prefereix la veu passiva. Per exemple, en comptes de dir que «la meva mare va morir», es diu que «la meva va ser morta». I un estudiant que arriba tard a classe diu «he estat perdut per l'autobús», en comptes de «he perdut l'autobús». Podria ser que els parlants que no saben xosa considerin això com una negació de la responsabilitat.

Els parlants de xosa acostumen a fer servir xifres en anglès, i no en xosa, ja que en xosa les xifres són adjectives i han de concordar en gènere i nombre amb el substantiu. Això és totalment comprensible, ja que en xosa hi ha disset classes de substantius.

Estic en deute amb Tessa Dowling, del Departament de Llengües Africanes de la Universitat de Ciutat del Cap, per haver-me proporcionat la informació anterior, així com els exemples de traduccions errònies de cartells a Ciutat del Cap de què parlarem a continuació. Podeu veure que algunes de les traduccions errònies són totalment absurdes, però altres poden ser ofensives i força malfaents. Per exemple, el cartell que anuncia a les dones embarassades que truquin a una clínica quan estiguin de part, traduït per «truca a la clínica quan la panxa estigui corrent».

Un rètol en una carretera de Ciutat del Cap que anunciava que la venda ambulants estava prohibida («no hawking») es va traduir erròniament al xosa i indicava que estava prohibit caminar («no walking»), cosa que desorientava completament els vianants. Segons sembla el traductor de xosa no coneixia el terme «hawking» (venda ambulants) i va llegir «walking» (caminar). També hi ha un cartell en una platja que, en comptes d'informar els banyistes que està prohibit beure a la platja, informa del fet que a la platja no es disposa d'alcohol («there is no alcohol here»), cosa que acaba resultant una invitació a portar cadascú les seves pròpies ampolles (i arriscar-se a ser detingut).

En comptes de fer que els parlants de xosa se sentin benvinguts a Ciutat del Cap, un lloc on fins no fa gaire la població havia estat predominantment blanca i «de color», aquests cartells els ha desconcertat, confós i ofès.

Experts lingüistes han culpats la poca consciència i les actituds negatives de les desafortunades traduccions al xosa de cartells oficials de carreteres, platges, hospitals i altres espais públics. Sembla que els traductors no estaven prou qualificats o que han confiat cegament en els diccionaris. El xosa és una de les tres llengües oficials del Cap Occidental, juntament amb l'anglès i l'afrikaans, però s'ha observat que les traduccions al xosa en institucions estatals, provincials i municipals, llocs del patrimoni i espais públics resulten d'allò més estranyes, per dir-ho d'alguna manera.

«Quan algú vol una traducció a l'afrikaans, té accés a traductors, correctors i revisors qualificats. Però, quan es tracta del xosa, es recorre a algú qualsevol», afirma Tessa Dowling, directora de la institució de llengües African Voices, a Muizenberg. També cal recordar el fracàs de traducció el dia del funeral de Mandela, en què el «traductor» d'una suposada llengua de signes es va dedicar a fer moviments aleatoris amb els dits, tot intentant imitar una «traducció» d'allò més desafortunada per a les persones sordes, a les quals se'ls va negar l'oportunitat de seguir el que els oradors deien; un fet d'allò més vergonyós per tots nosaltres.

L'excap dels serveis de traducció del Parlament va esmentar que un problema afegit és la manca d'estandardització de la llengua. El xosa, juntament amb altres llengües africanes, lluita per

enfrontar-se als nous conceptes parlamentaris, científics i tecnològics, que en xosa encara no existeixen. Els traductors hauran d'acceptar el repte de crear termes nous. Quan hi ha necessitat, cal trobar solucions imaginatives i creatives per a la traducció d'una llengua a una altra.

Espero que aquestes observacions us hagin permès tenir una idea d'alguns dels aspectes més interessants relacionats amb la traducció d'una llengua i cap a diverses llengües oficials de Sud-àfrica.

Trobada del Comitè Internacional de Drets Lingüístics i Traducció, Girona, del 25 al 27 de juny de 2014.

Traduït per Anna Rosich Soler